

David Thompson

Értelmi fogyatékossgal élő emberek szexuális érdeklődése – lehetőségek és döntések¹

Bevezetés

A következőkben az értelmi fogyatékos emberek² szexuális életének három területét tekintjük át. Először azt a kérdést vetjük fel, mi érdekli, milyen szexuális vágyai vannak értelmi fogyatékossgal élő embereknek – ennek kapcsán mind az önstimulációt, mind a másokkal folytatott szexuális együttlétet és párkapcsolatokat is tárgyaljuk majd. Másodsorban azt nézzük meg, milyen lehetőségei vannak értelmi sérült embereknek arra, hogy a fentebb említett érdeklődésüket és vágyaikat kielégítsék. Végül azt nézzük meg, hogy miben van alkalmuk dönteni az érintetteknek életük ezen területén.

Látni fogjuk, hogy az értelmi fogyatékos emberek szexuális életét olyan dolgok határozzák meg, amelyekre az érintetteknek csak kevés, vagy semmilyen befolyásuk nincs. Ahol van is valamiféle választási lehetőségük, ott is csak nagyon korlátozott mértékben dönthetnek – igaz, ennek ellenére is előfordul, hogy saját kezükbe veszik a párkapcsolataik vagy szexuális életük fölötti irányítást.

A szexuális érdeklődés

Kiindulópontként fogadjuk el azt, hogy fogyatékos és nem fogyatékos emberek egyaránt változatos módokon élik meg szexualitásukat. Miközben az elfogadott társadalmi kép szerint az „ideális” szexuális kapcsolat egy szerető párkapcsolat részeként jön létre, ez semmiképpen nem jelenti azt, hogy ezzel mindenki egyetért. Az emberek sokféle dologra vágnak, és sokféleképpen élik meg szexualitásukat. Például:

- alkalmi szex párkapcsolaton kívül;
- szex azonos neműek között;
- a szexuális együttlétre vonatkozó vágy hiánya;
- férfiak, akik fizetnek a szexért;

¹

A fordítás az alábbi szöveg alapján készült: Thompson, D. Sexual interests, opportunities and choices. In: McCarthy, Michelle és Thompson, David (2010): *Sexuality and Learning Disabilities. A handbook*. Brighton: Pavilion.

² Az eredeti angol szövegben szereplő „learning disabilities” megfelelőjeként az „értelmi fogyatékossgal” kifejezést használjuk a magyar fordításban. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a nemzetközi terminológiában megszokott módon ez a kifejezés az autizmusra is vonatkozhat, amennyiben az értelmi fogyatékossgal társul. (a ford.)

- nők, akik pénzt kapnak szexuális együttlétért;
- a fájdalom okozása mint szexuális érdeklődés;
- gyermekek képeire történő maszturbálás.

Az olvasó most biztosan azt gondolja, hogy a fenti listában szereplő dolgok között ugyan van elfogadható szexuális viselkedés, ám van köztük olyan is, amely egyértelműen elítélendő. Az is eszükbe juthat, hogy a fenti dolgok közül nem minden „választás” kérdése, hanem sokkal inkább káros tapasztalatok vagy életesemények, esetleg épp a választási lehetőségek hiányának eredménye.

Célom a fenti listával nem az, hogy már a szöveg elején mindenkit sokkoljak, hanem sokkal inkább az, hogy az értelmi fogyatékos emberek sexualitását kontextusba helyezzem: a minden emberre érvényes sexualitás kontextusába. Sokan még mindig túl könnyen és túl gyakran esnek bele abba a csapdába, hogy egy értelmi sérült ember szexuális érdeklődését az értelmi fogyatékoság meglétével hozzák összefüggésbe.

Tele van a szakirodalom írásokkal, amelyek arra próbálnak választ adni, miért alakul ki egy emberben egy adott szexuális érdeklődés. Pszichoterapeuták foglalkoznak azzal, miként alakulhat ki a heteroszexuális érdeklődés, kutatók tárják fel, hogy mi az aránya az öröklődésnek és a nevelésnek a homoszexualitás kialakulásában, és pszichológusok próbálják megérteni, mi állhat a pedofil viselkedés mögött. Mindezen munkák konszenzusa, hogy nem egy, hanem számos különböző faktor állhat bármely szexuális érdeklődés mögött, és tulajdonképpen sosem lehetünk biztosak abban, hogy egy adott ember miért épp egy adott dolog iránt érdeklődik szexuálisan.

Kevés haszna van, ha arra keressük a választ egy adott értelmi fogyatékos személy sexualitásával történő munka során, hogy vajon őt miért épp az érdekli, ami. Rendkívül káros lehet az is, amikor a törekvés az, hogy megváltoztassuk egy adott értelmi fogyatékos ember sexualitását (kivéve természetesen az elfogadhatatlan szexuális viselkedést³). Egy ember szexuális preferenciáinak megváltoztatása általában nem járható út, és ráadásul az erre tett kísérletek komoly etikai kérdéseket is felvetnek – erre történelmi példa, amikor meleg férfiak homoszexuális érdeklődésének megváltoztatására régebben elektrosokk kezelést alkalmaztak.

Mi az érdeklődés tárgya?

Amikor a szexuális érdeklődés tárgya egy másik személy (vagy személyek), akkor a vágy vonatkozhat többek között a következőkre:

- Élvezetet okozó testi élmények, például orgazmus, csókolózás vagy behatolás.
- A szexuális kapcsolat megléte, jelentősége: például az, hogy a szerelmet, a kapcsolatot vagy a másik fél fölötti hatalmat nyilvánosan meg lehet élni.

---

³ Az eredeti szöveg ezen a ponton egy másik, azonos kötetben szereplő tanulmányra hivatkozik annak megmagyarázására, hogy mi is az „elfogadhatatlan” szexuális viselkedés. A hivatkozott fejezet magyar fordítása hiányában álljon itt a fejezet alcímeiből vett tematika, amely szerint az elfogadhatatlan szexuális megnyilvánulások közé tartozik a nyilvános maszturbálás, az abúzus, a nem megfelelő fogdosás-teszt érintkezés, ill. a gyermekekkel kapcsolatos viselkedés határainak megsértése. A fejezet nagy hangsúlyt helyez arra, hogy a szexuális viselkedés elfogadhatóságának határai kultúrafüggőek.

- A szexuális együttlét következményei, mint például a közös gyermekek, a párkapcsolat fenntartása, vagy anyagi haszon.

Sokféle oka lehet, miért létesít valaki szexuális kapcsolatot egy másik emberrel. Például férfiak számára fontosabbnak tűnhet az, hogy szexuális partnerük mennyire csinos/jóképű, míg nők esetében általánosabb lehet, hogy a szexet egy elkötelezett párkapcsolat jeleként érzékelik.

Ezek az eltérések értelmi fogyatékos emberek között ugyanígy megtalálhatók. Például Michelle McCarthy egy 1999-es kutatásában⁴ azt találta, hogy értelmi fogyatékos nők szexuális kapcsolataiban a kapcsolat és a szex lehetséges következményei sokkal fontosabbak voltak, mint maga a szexuális aktus adta élvezet. Értelmi fogyatékos nők között nem ritka, hogy a szexuális együttlétről alkotott fogalmuknak egyáltalán nem része az, hogy az aktus egyáltalán fizikai élvezettel jár(hat) – például azért sem, mert soha nem okoztak nekik szexuális gyönyört.

Vágy a párkapcsolatra

Kevésbé lehet meglepő, hogy értelmi fogyatékosággal élő emberek vágnak arra, hogy barátnőjük vagy barátjuk legyen, vagy hogy megházasodhassanak. Hasonlóan másokhoz, a párkapcsolatra történő vágyuk mögött mindenféle ok állhat:

- Társaságra vágnak.
- Szeretnének együtt lakni vagy együtt aludni valakivel.
- Szexet akarnak.
- Gyerekeket akarnak.
- Stabilabb anyagi helyzetben akarnak élni.
- Függetlenedni akarnak szüleiktől vagy másoktól.

A társadalom elvárja, hogy párkapcsolatban éljünk, ezért aztán erős a késztetés, hogy ennek az elvárásnak megfeleljünk. Ez különösen igaz lehet értelmi fogyatékosággal élő emberek esetében, akik a párkapcsolatot vagy házasságot egy olyan eszköznek is tekinthetik, aminek segítségével egyenrangú, mindenki máshoz hasonló életüket kialakíthatják, hiszen a társadalom olyan sok más területen folyamatosan azt hangsúlyozza, hogy ők mennyire mások.

Azonos nemű párkapcsolatok

Értelmi fogyatékosággal élő emberek között is vannak, akik azonos nemű párt, vagy azonos nemű szexuális partnert keresnek maguknak – ez megint csak kevésbé lephet meg bárkit is. Azonban ezt különösen nehéz lehet elfogadni azoknak, akik segítői szakmában dolgoznak értelmi sérültek mellett, és számukra a párkapcsolat bármilyen formáját is elképzelhetetlennek tartják. Még ha van is bátorsága az értelmi fogyatékos embernek elmondani, hogy párkapcsolatra vágyik, a beszélgetésnek hamar vége szakad, mert a szakember/segítő így dönt. Azoknak az érintetteknek pedig, akik azonos neműek iránt érdeklődnek, rendszerint három különböző ok miatt még nehezebb a helyzete.

---

⁴ McCarthy, Michelle (1999) *Sexuality and women with learning disabilities*. Jessica Kingsley Publishers.

- Még mindig sokan azt hiszik – tévesen –, hogy a fiatal férfiak az ilyesmit „majd kinövik”. Az előítélet abban is tetten érhető, hogy a homoszexuális érdeklődést csak egy „átmeneti” állapotnak akarják látni, és sok esetben ez a hamis „átmenetiség” magyarázat egészen az értelmi sérült személy felnőttkoráig kitart.
- Más esetekben a környezet a homoszexuális érdeklődést arra vezeti vissza, hogy az értelmi sérült ember élete nagy részét intézményi közegben, azonos neműek között tölti. Az így „intézményi homoszexualitás” szintre lefokozott preferenciával kapcsolatban a környezet ismét csak nem megértő, hanem inkább azt elnyomó magatartást mutat. Habár ma már kevesebb a bentlakásos intézet, de ez a hozzáállás továbbra is fennmaradt. Kutatások szerint⁵ azok az értelmi fogyatékos férfiak, akik korábban azonos nemű környezetben éltek, a kiköltözés után is nagyobb eséllyel választottak maguknak férfi partnert, még akkor is, ha közben nőkkel is próbálkoztak.
- Végül az az egydimenziós magyarázat is előfordul, miszerint az azonos neműekhez való vonzalom korábbi, homoszexuális abúzus eredménye. Az vitathatatlan, hogy értelmi fogyatékos férfiak és fiúk fokozottabban ki vannak téve abúzusnak, mint nem fogyatékos társaik. Az azonban már nagyon is vitatható, hogy az abúzusnak mi lehet az eredménye: a szexuális fejlődés – igen komplex – természetének komoly leegyszerűsítése, ha azt gondoljuk, hogy a saját nemhez vonzódás mögött csupán egy korábbi szexuális abúzus lehet az ok. Vannak, akiknek ez mégis elfogadhatóbb magyarázat, csak mert nem hajlandók elfogadni a homoszexuális érdeklődés létezését.

Fontos megjegyezni, hogy habár a fenti előítéletek – más előítéletekkel együtt – kialakultak ugyan az értelmi fogyatékos férfiak homoszexuális érdeklődésének magyarázatára, hasonló „magyarázatok” nem nagyon alakultak ki arra az esetre, amikor értelmi sérült embereknek egyáltalán nincs szexuális érdeklődése – ennek talán az az oka, hogy a szexuális érdeklődés hiánya a segítők és szakemberek számára ritkán okoz problémát.

Értelmi fogyatékos férfiak és nők, akik nyíltan beszélnek szexuális érdeklődésükről

Az elmúlt években jelentősen átalakult az a jogi környezet, amely az azonos nemű kapcsolatokat szabályozza: jogszabályváltozások sora érintette az élettársi kapcsolatok létesítésének lehetőségét vagy a beleegyezési korhatárt⁶. Mindez nem jelenti azt, hogy mindenképpen egyszerűbb a meleg és leszbikusok élete, ha nyíltan vállalni akarják magukat, például még mindig gyakran bántják meleg társaikat iskoláskorúak, és a legtöbb vallás továbbra is azt tanítja, hogy a homoszexualitás bűn.

Értelmi fogyatékos emberek számára mindez még nehezebb, mert életüket, ideértve magánéletüket is, annak minden részletét illetően közelről szabályozzák nem-fogyatékos emberek, és nagyon kevés lehetőségük van magánügyeiket kívülről megvédeni vagy függetlenedni. Ezzel együtt is akadnak olyan értelmi fogyatékos emberek, akik nyíltan fel akarják vállalni, hogy saját nemükből akarnak

⁵ Thompson, David (2001) *Is sex a good thing for men with learning disabilities?*, Tizard Learning Disability Review 6 (1) 4-12.

⁶ Magyarországon 1996 óta elismeri a törvény az azonos neműek élettársi kapcsolatát, 2010 óta pedig bejegyzett élettársi kapcsolatra is lehetőség van. Lásd bővebben például a Háttér Társaság anyagait: <http://www.hatter.hu/kiadvanyaink/bejegyzett-elettarsi-kapcsolat-utmutato> (a ford.)

partnert választani – igaz csak kevesen vannak, akik a nyílt felvállalás mellett döntenek, és különösen kevés leszbikus értelmi fogyatékos nő dönt így. Egy 2005-ös kutatásban⁷ homoszexuális értelmi sérült embereket kérdeztek meg, és a következőket találták:

- Sokkal gyakrabban esnek társaik által elkövetett csúfolás, kirekesztés, lelki terror áldozatává.
- Legtöbbször segítséget kérnének ahhoz, hogy más melegekkel és leszbikusokkal találkozassanak, de erre csak ritkán adnak nekik lehetőséget, és ha meg is történik, a meleg/leszbikus környezet kevésbé elfogadó velük kapcsolatban.
- Csak kevesen kaptak szexuális felvilágosítást az őket támogató segítő szolgáltatásoktól, habár akadtak elszigetelten működő kiváló példák is.

A fentiek ellenére is az volt a kutatók tapasztalata, hogy az érintettek továbbra is erősen vágytak meleg/leszbikus párkapcsolatra, és más meleg/leszbikus társaságára. Mindez számunkra azt jelenti, hogy ha valóban komolyan vesszük az értelmi fogyatékos emberek szexualitását, akkor nem szabad feltételeznünk, hogy minden értelmi fogyatékos ember heteroszexuális. Azt is meg kell értenünk, hogy valószínűleg sokan egyszerűen eltitkolják valódi vonzalmaikat, mert rettegnek a reakcióktól.

A szociális és egyéb szolgáltatások például azzal segíthetnek az érintetteknek, ha saját meleg/leszbikus dolgozóikat támogatják abban, hogy ők is nyíltan vállalhassák magukat, mind kollégáik, mind a szolgáltatás használói előtt. Ha ez nem történik meg, akkor a szolgáltatást használó értelmi fogyatékos emberek azt fogják feltételezni, hogy minden ott dolgozó segítő és szakember boldog heteroszexuális párkapcsolatban él – miközben a világ ennél sokkal-sokkal bonyolultabb, és erről értelmi fogyatékos embereknek is tudniuk kell.

Szexuális identitás

Fontos megkülönböztetni a szexuális érdeklődést az illető személy identitásától. Ez például jelentheti, hogy nem bélyegzünk egy értelmi sérült embert melegnek, biszexuálisnak vagy leszbikusnak csupán azért, mert szexuális kapcsolatot létesít egy azonos nemű partnerrel. Vannak ugyanis férfiak, akik annak ellenére sem fogadják el, hogy melegnek nevezzék őket, hogy rendszeresen élnek szexuális életet más férfiakkal – és ez éppúgy jogukban áll, mint az, hogy eldönthessék, hogyan határozzák meg saját identitásukat. Ami azonban ennél is fontosabb, az az, hogy értelmi fogyatékos emberek megértsék:

- hogy sokan, akik azonos nemű partnert keresnek, melegnek, leszbikusnak vagy biszexuálisnak tartják magukat;
- hogy ezek a kifejezések nem jelölnek semmi rosszat;
- hogy bárki eldöntheti, elfogadja-e, hogy melegnek, leszbikusnak vagy biszexuálisnak nevezzék.

⁷ Abbor D & Howarth J (2005) Secret loves, hidden lives: exploring issues for people with learning difficulties who are gay, lesbian or bisexual. Bristol: The Policy Press.

Hasonlóan a fentiekhez, ha egy értelmi fogyatékos férfi esetleg női ruhát szeret viselni, nem célravezető rögtön transzvesztitának nevezni – sőt, a helyzetten valószínűleg egyáltalán nem segít.

Pornó és fantáziálás

Ahhoz, hogy fantáziáljunk, képzelőerőre van szükség: hogy el tudjunk képzelni valamit, ami abban a pillanatban éppen nem valóságos. Értelmi fogyatékos emberek számára ez nehézséget okozhat, mivel a fantáziáláshoz absztrakt gondolkodásra is szükség van. Habár kevés konkrét bizonyítékunk van, az eddigi kutatások (Thompson 2001) alapján sejthető, hogy minél komolyabb a kognitív sérülés, annál kisebb szerepet játszik értelmi fogyatékos férfiak szexuális életében a fantáziálás. A képzelőerő nélküli szex – ideértve a maszturbálást is – fantázia nélkül sokkal inkább egy fizikai tapasztalat, miközben a legtöbb ember szexuális életében a képzelőerő és a fantáziálás komoly szereppel bír; ilyen amikor valaki elképzei, hogy egy számára vonzó emberrel szexel (bárkit is talál az illető vonzónak), vagy amikor bizonyos testrészek vagy ruhák felizgatják, vagy akár attól izgul fel, hogy az együttlét során ki dominál.

A képek keltette izgalom része a szexuális fantáziának. Ebbe beleérthetjük a popsztárok, énekesek videoklipjeit éppúgy, mint modellek magazinokban szereplő képeit és a pornográfiát. Segítő szakemberek vagy családtagok könnyen szembesülhetnek azzal, hogy értelmi fogyatékos emberek is (különösen férfiak) izgatónak találnak bizonyos képeket (nyomtatott képeket vagy képeket a képernyőn). Ennek azért sem kellene meglepőnek lennie, mert hatalmas pornóipar épült ki férfiak igényeire alapozva. A különbség elsősorban ott van, hogy az értelmi fogyatékos emberek által birtokolt képekkel vagy videókkal kapcsolatban a segítők/gonozók több tudással rendelkeznek, hiszen magánéletükhöz közvetlenül férnek hozzá. Nem tanácsos az értelmi sérült emberek által használt ilyen képeket, vagy azok „használatát” furcsának vagy természetellenesnek minősíteni, hiszen nem-fogyatékos ismerőseink magánügyeiben (pl. éjjeliszekrényeiben vagy laptopjaiban) sem szoktunk kutakodni.

Ezzel együtt is, természetesen jogosan merülhetnek fel kérdések, ha értelmi fogyatékosággal élő emberek pornó-használatára kell valahogy reagálnunk. Például:

- Tanácsos-e támogatni őt abban, hogy pornográfiához jusson?
- Meg kell-e akadályozni?
- Hol van a fizikai helye a pornográf tartalomnak?

A fenti kérdésekre adott válaszokat elsősorban nyilván az fogja befolyásolni, hogy a segítőnek magának mi a véleménye a pornóról. Sok feminista elítéli a pornót, és ahogyan azt férfiak használják, két ok miatt: egyrészt a pornóban szereplő nők egyértelmű kihasználása, megalázása miatt, másrészt mert a pornó tulajdonképpen megerősíti a társadalmat abban, hogy a nőket szexuális tárgyként lássák. Azok, akik ezen az állásponton vannak, valószínűleg nem fogják támogatni, hogy értelmi fogyatékos férfiak pornóhoz jussanak. A vélemények között a másik oldalon lehetnek olyanok, például férfi segítők, akik nagyon is örülnek annak, hogy az általuk támogatott személy pornót néz, és akár még meg is osztják velük a saját maguk által nézett pornográf tartalmakat. Ez már csak azért is aggályos, mert jogi következményei lehetnek.

Habár feministák véleménye a pornográfiáról érvényesnek tűnik, és akár érvként is szolgálhat, hogy miért tiltsuk a pornót, másrészt viszont arra is gondolnunk kell, mennyire fair értelmi fogyatékos

férfiaktól elvárni, hogy a pornográfiával kapcsolatban belátóbbak legyenek, mint a nem-fogyatékos férfiak. Emiatt az tűnik a legjobb megoldásnak, ha elfogadjuk a pornográfiát, természetesen azzal a kitéttel, hogy annak nem lehet része nem beleegyezésen alapuló aktus vagy gyermekek ábrázolása. Gyakorlati oldalról nézve meg kell értetnünk az érintettekkel, hogy pornót csak magánszférájukban, és nem publikusan szabad nézni, illetve hogy a pornográf tartalmakhoz csak nekik szabad hozzáférniük (vagy akinek ők külön megengedik). A pornóhoz való hozzáférést nem tanácsos segíteni, kivéve például azokat az eseteket, amikor valaki pornográf tartalmat lop másoktól, mert nem tudja, hogy másképp hogyan férhet ahhoz hozzá.

Ideális persze az lenne, ha értelmi fogyatékos férfiaknak lehetőségük lenne megérteni, miért is van sok nőnek elvi gondja a pornóval kapcsolatban. A gyakorlatban ez könnyen egy olyan moralizáló kiselőadásban ölthet testet, aminek végül semmi, de semmi hatása az érintett értelmi sérült férfi szokásaira. Ennél sokkal célravezetőbb talán, ha az értelmi fogyatékosággal élő férfiak lehetőséget adunk annak megértésére, hogy a saját maguk által megtapasztalt szexuális együttlét nem az lesz, mint amit pornóban látnak.

Szokatlan szexuális érdeklődés

Értelmi fogyatékos embereknek csak kevés lehetőségük van magánügyeiket maguknak megtartani, ezért könnyen előfordulhat, hogy a segítők számukra szokatlan szexuális érdeklődésről szereznek tudomást. Ezek tárgya lehet például egy bizonyos tárgy, egy szövet/anyag, vagy akár egy illat. Nem célravezető ezeket egyszerűen „bizarr”-nak bélyegezni, sokkal inkább arra kell törekedni, hogy az ilyen tárgyak vagy illatok élvezete, használata az érintett privát szférájában és biztonságosan történik. A fentiekben már láttuk, hogy a szexuális érdeklődések megváltoztatására tett kísérletek ritkán járnak sikerrel.

Lehetőség a párkapcsolatra és szexre

Hatalmas különbségek vannak értelmi fogyatékos emberek között abban a tekintetben, hogy kinek mekkora lehetősége van arra, hogy párkapcsolatot találjon vagy szexuális életet éljen. A lehetőségek előtt rengeteg minden állhat akadályként, és ezek közül csak egyik az érintettek értelmi fogyatékosága.

Társadalmi nem (gender)

Férfiként és nőként eltérőek a lehetőségeink, és ennek éppenséggel kevés vagy semmi köze nincs ahhoz, hogy van-e valamilyen fogyatékoságunk. A társadalomnak a férfiakkal és nőkkel szemben támasztott elvárásai igencsak különböznek akkor is, amikor párkapcsolatról vagy szexualitásról beszélünk. Még ma is sokan úgy gondolják, hogy férfiaknak jól áll, ha sok szexuális partnerük van, míg nőknél ugyanez nagyon is elítélendő.

A heteroszexuális kapcsolatok esetében erősen befolyásolja párok mindennapjait az az alapfeltevés, miszerint a szexet a férfiak akarják és kezdeményezik, míg a nők a szexuális együttlétbe inkább csak beleegyeznek. McCarthy 1999-es kutatása óta tudjuk, hogy értelmi fogyatékos nőknek csak ritkán okoz örömet a szexuális együttlét testi része, és sokuk számára a behatolás fájdalommal jár.

A terhességtől és a szexuális erőszaktól való félelem miatt az értelmi sérült nőket a segítők vagy családok sokkal inkább óvják és figyelemmel követik, mint a hasonló képességű férfiakat. Ennek az a következménye is megvan azonban, hogy értelmi fogyatékossgal élő nőknek kevesebb lehetőségük marad új ismeretségeket kötni és párkapcsolatot kialakítani.

Testi kérdések

A testi megjelenésnek természetesen hatalmas jelentősége van abban, hogy kit találunk vonzónak és kit nem, ami az alapja annak, hogy kit akarunk végül párnak. Ha valaki mozgássérült, akkor az alapvetően befolyásolja, hogy mennyire tartják őt mások vonzónak.

A mozgássérülés megléte persze azt is korlátozza, hogy mennyi lehetősége van valakinek a lakását/szobáját elhagyni és közösséget, társaságot találni. Gyakori probléma lehet a nem akadálymentesített környezet (épületek, közlekedés), vagy akár az akadálymentes vécék hiánya, illetve hogy a barátok/ismerősök otthonai sem megközelíthetők kerekesszékekkel. A fizikai akadályokba beletartozhatnak a szexuális együttléttel kapcsolatos gyakorlati problémák is: nem gyakran, de előfordul, hogy mozgássérült embereket mások segítenek abban, hogy szexhez megfelelő testi pozícióba kerüljenek.

Fiziológiai kérdések

Több értelmi sérült ember számára a szex vagy a maszturbálás fiziológiai akadályokba ütközhet, ide tartozhat bizonyos fejlődési rendellenességekkel vagy szindrómákkal járó sajátos problémák – például Down-szindrómás vagy Prader-Willi szindrómás férfiaknak nehezebb lehet maszturbálni. A gyógyszereléssel függően a mellékhatások is akadályozó tényezők lehetnek, mert sok anti-pszichotikum vagy anti-epileptikum befolyásolja az azt szedők szexuális reakciókészségét, igaz, ennek elsősorban férfiakra mért hatását ismerjük.

Az értelmi sérülés foka

Az érintett személy értelmi fogyatékoságának foka fontos tényező. A valóságban kicsi az esélye, hogy – eltekintve abúzustól, amelynek veszélye fennáll – súlyosan értelmi sérült embereknek szexuális kapcsolatuk alakuljon ki. Az értelmi sérülés foka jelentősen befolyásolja, hogy valakit mennyire tart a környezete szexuálisan vonzónak. Sokan (ideértve értelmi fogyatékos embereket is) egyáltalán nem találják vonzónak azokat, akik náluk „fogyatékosabbak”. Sajnos súlyosabban fogyatékos emberek épp amiatt is válhatnak vonzóvá valaki számára, mert fogyatékoságuk miatt könnyebb lehet őket kihasználni, bántalmazni.

Értelmi fogyatékos emberek között sokan – érthetően – más értelmi fogyatékos emberek közül választanak partnert maguknak. A szomorú igazság az, hogy a nem-fogyatékos emberek többsége számára értelmi fogyatékos emberek csak ritkán esélyes és vonzó partnerek, és az ennek ellenére létrejövő esetleges párkapcsolatok mögött gyakran találunk szexuális vagy más értelemben vett kizsákmányolást. Értelmi fogyatékos emberek adott esetben hajlandóak lehetnek elfogadni ezt a kizsákmányolást, csak azért, mert a párkapcsolat puszta megléte értékes számukra. Kutatásból tudjuk (Thompson 2001), hogy homoszexuális kapcsolatban élő értelmi fogyatékos férfiak, akik maguknál kevésbé fogyatékos vagy nem értelmi fogyatékos partnerrel rendelkeztek, gyakran éltek át fájdalmas szexuális együttléteket – legtöbbször azért, mert anális együttléttel során partnerük egyszerűen nem figyelt rájuk, vagy nem használt megfelelő síkosítót.

A segítő személyzet szerepe

A segítők (ideértve a fizetett, és nem fizetett segítőket is, például családtagokat), illetve szakemberek szerepe rendkívül fontos lehet abban, kinek milyen lehetőségei vannak. Akadnak segítők, akik szerint értelmi fogyatékos embereknek kifejezetten jó, ha lehetőséget kapnak a párkapcsolatra, szexre, vagy arra, hogy megházasodjanak. Egy a BBC-n 2009-ben vetített tévéműsorból ismerjük egy Otto Baxter nevű értelmi sérült (Down-szindrómával élő) férfi édesanyját, aki a nyilvánosság előtt is vállalta, hogy szeretné, ha fiának barátnője és szexuális élete legyen. Fontos azonban megjegyezni, hogy ehhez hasonló pozitív vélemények csak ritkán terjednek ki meleg vagy lesbikus párkapcsolatokra, vagy a gyermekvállalásra.

A vallásosságnak és a kulturális tényezőknek komoly hatása lehet arra, hogy segítők vagy családtagok hogyan vélekednek a szexualitásról, ugyanakkor nyilván nem helyes általánosító megállapításokat tenni vallásos emberekre, hiszen ők is sokféleképpen foglalnak állást az érintett kérdésekben.

A segítők hozzáállásán túl a konkrétan elérhető gyakorlati segítségen is sok múlik. Többnyire a segítőkön vagy családtagokon múlik, hogy értelmi sérült emberek mikor mehetnek el társaságba vagy szórakozni. Egy közelmúltbeli, „Maradj fenn késő estig” címmel indult internetes kampány arra hívta fel a figyelmet, hogy szociális szolgáltatásokban élő értelmi sérült emberek számára milyen nehéz társasági életüket úgy szervezni, hogy azt ne korlátozza személyzet munkabeosztása vagy műszakfelosztása. A kampányban részt vevő értelmi fogyatékosok arról panaszkodtak, hogy még ha van is alkalmuk szórakozni menni, annak rendszerint már este 8-kor vége szakad, mivel a segítőknak lejár a műszakjuk.

A környezet és a szolgáltatások szervezése

Sokan emlékeznek értelmi sérült emberek között azokra az időkre, amikor a nagy bentlakásos intézetekben olyan szintű volt a nemek elkülönítése, hogy nemcsak külön egységekben laktak a férfiak és nők, de még érintkezniük sem nagyon volt szabad. Az intézetek nem ritkán szigorúan szabályozták a nemek közötti érintkezést, és még akkor is büntetésre lehetett számítani szexuális együttlét esetén, ha az mindkét fél beleegyezésével történt. Ennek ellenére is sok párkapcsolat formálódott, gyakori volt a szex, ami persze nem is volt meglepő, tekintve a nagy intézetek zsúfoltságát és a személyzet alacsony számát. Az intézetekben élők relatív szabadságot élvezhettek e tekintetben, szemben a későbbi közösségi ellátásokkal, ahol az ellátottak életét sokkal szorosabban nyomon követik a segítők, és gyakran még ahhoz is szállítást kell szervezni, hogy valaki elmehessen társaságba megismerkedni lehetséges partnerekkel.

Mindaz persze nem az intézetek melletti érv. Az intézetekben történő szexuális együttlétek jelentős része bántalmazó jellegű volt – az érintettek csak kevés privát szférát, kényelmet alakíthattak ki, és a szexualitáshoz elengedhetetlen személyes méltóságot is nehéz lehetett megőrizni, ha a szexre csak elhagyatott, omladozó külső szervizépületekben lehetett sort keríteni. Ugyanakkor a fentiek jól mutatják, mennyire kulcsfontosságú a szolgáltatások jellege és szervezése, amikor értelmi sérült emberek párkapcsolati lehetőségeiről beszélünk.

Még ma is általánosnak mondható, hogy értelmi sérült emberek partnereikkel közös szolgáltatásokban találkoznak, és ugyanígy szolgáltatások adnak helyet a párkapcsolatok kibontakozásának is, legyen szó akár lakóegységekről, nappali ellátásokról vagy közösségi klubokról.

A szolgáltatásokban bekövetkező változások drámaian befolyásolhatják az érintettek lehetőségeit, mert könnyen elveszíthetik a lehetőségeket, hogy másokkal találkozzanak, vagy segítséget kapjanak, hogy az átszervezett/új szolgáltatásokon kívül élő, számukra fontos emberekhez eljussanak, vagy ott párt keressenek. Például elég általános, hogy a bentlakásos szolgáltatásokban élő értelmi sérült embereket barátok nem, inkább csak családtagok látogatják rendszeresen.

Egyre több értelmi sérült ember él egyedül, ami viszont egyáltalán nem jelenti azt, hogy több lehetőségük van párkapcsolatra. Ha az egyedül élő értelmi sérült embereket támogató segítők csak az élet gyakorlatias oldalára fókuszálnak (bevásárlás, főzés, pénzkezelés vagy takarítás), akkor az könnyen vezethet az érintett személy elszigetelődéséhez, egy barátok nélküli élethez.

Pénz

Mai világunkban nem ritka az a nézet, hogy aki gazdag, az vonzó is. Az, hogy mennyi pénzzel rendelkeznek, értelmi fogyatékos emberek párkapcsolati és szexuális lehetőségeire is hatással lehet. Abban az esetben, ha egy értelmi fogyatékos embernek egyáltalán nincs pénze, vagy a meglévő pénzéhez nem fér hozzá, akkor előfordulhat, hogy részben azért egyezik bele szexuális együttlétbe (vagy talál vonzónak valakit), mert az illetőről úgy véli, hogy gazdag vagy gazdagabb, mint ő. Az anyagiak itt sokféleképpen megmutatkozhatnak: beszélhetünk kisebb, közösen elköltött összegekről vagy akár arról is, hogy a vágyott partnernek saját lakása vagy autója van. Az anyagi viszonyok ez esetben egyértelműen magukkal hozzák a szexuális visszaélés vagy kihasználás veszélyét.

Az is ismert, amikor valaki azért kezd pár- vagy szexuális kapcsolatot értelmi sérült személlyel, hogy elvehesse az érintett pénzét. Előfordulhat például, hogy egy értelmi sérült nő azt hiszi, hogy párkapcsolatban él, miközben a valóságban mind szexuálisan, mind anyagilag kihasználják.

A pénznek végül abban is van szerepe, hogy értelmi fogyatékos emberek megvehetik-e azokat a ruhákat, amikben vonzónak tűnnek, amikben magabiztosabban érzik magukat és szívesebben mennek el szórakozni vagy társaságba.

Választások

A fentiekben láthattuk, hogy az értelmi sérült emberek saját döntései és lehetőségei erősen korlátozva vannak segítői oldalról, így csak kevés alkalmuk lehet szexre vagy párkapcsolat építésére. Ennek ellenére is nem kevesen vannak, akik bizony döntéseket hoznak életük e területét illetően – és vannak, akik tudatosan döntenek úgy, hogy nem vállalnak intim kapcsolatokat. A szolgáltatások szerepe fontos, és több kiváló példa is bizonyítja, hogy lehetséges megfelelően támogatni az érintetteket ezen a területen is. Például:

- Szexualitásról és párkapcsolatokról szóló oktatás, ami bemutatja, mennyire jó dolog párkapcsolatban lenni, de ugyanakkor a veszélyekre is figyelmeztet.
- Személyes segítői viszonyban megadott proaktív segítség abban, hogy az érintettnek lehetősége legyen párkapcsolatot kialakítani vagy szexuális életet élni.
- Az értelmi sérült személyekre specializálódott társkereső szolgáltatások.

Azok az értelmi sérült emberek, akik megházasodnak, tulajdonképpen úttörőknek tekinthetők a mai társadalomban – a házasodni kívánó érintetteknek bizonyosan rengeteg akadályt és ellenállást kell leküzdeniük. Ugyanebben a helyzetben vannak a meleg, leszbikus, biszexuális vagy transznemű

értelmi fogyatékosok – az első, azonos nemű értelmi sérült pár által kötött bejegyzett élettársi kapcsolat biztosan jelentős figyelmet kap majd. Végül, ha megházasodott értelmi sérült emberek válás mellett döntenek, ez megint csak annak lesz majd a jele, hogy az érintetteknek lehetőségük teremtődött döntenek saját életük fontos dolgaiban.

További olvasnivalók

Poole Forum (2010) See it My Way – Relationships. Interaktív DVD, amin értelmi fogyatékos emberek valós párkapcsolati helyzeteket játszanak el. Elérhető: www.pooleforum.co.uk (angolul)

SCIE (2010) Working with lesbian, gay, bisexual and transgendered people – people with learning disabilities: Rochard's Story. Elérhető: <http://www.scie.org.uk/socialcaretv/video-player.asp?guid=c3f92700-3f9a-4b50-ab5e-13a70c952d73> (angolul)

A „VP/2013/013/0057” azonosítószámú „New dimension in social protection towards community based living” című projekt keretében, a Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közforgó Nonprofit Kft. és a Kézenfogva Alapítvány megbízásából

fordította: Petri Gábor